Şarkışla Takvimi

— 1 —

Emin KUZUCULAR

Şarkışla ve çevresinde takvim anlayışı, zamanın dilimlerini kıymetlendirme yönünden çok ilginçtir. Bazan milâdî bazan arabî takvimlerden esinlenerek yepyeni bir takvim oluşturulmuştur. Bu takvimde bir yıldızın doğumu bir burç, bir zaman başlangıcıdır. Ziraat işleri, alış-verişler, nişan ve düğünler bu takvime göre hesaplanır.

Şarkışla takviminde aylar pek önemli değildir. Yıl yaklaşık olarak elli iki dilime ayrılmıştır. Yılların başlangıcı çoğu kez bir insan ömrünü aşmayan deprem, dolu, yangın, büyük bir sel felâketi gibi doğal olaylar, ya da ölümle sonuçlanan acı bir cinayet, evlenme, boşanma gibi hatıralarda iz bırakan olaylardır.

Bu takvimde geçmişle gelecek arasında köklü bir bağ bulunmaz. "Adam sende, geçmişe mazi derler, gün bugün, saat bu saat" sözleriyle bu konudaki düşüncelerini yansıtırlar. Yarın da pek önemli değildir "Gün doğmadan neler doğar". "Bugünün işini yarına koyma" derlerse de gene de gelecek kaygısı içlerinden çıkmaz. Yarının daha güzel olması için çırpınır dururlar. Bu bakımdan zamanı iyi değerlendirmişler, ilginç plânlamalar yapmışlardır. Çok önemli saydığımız (unutulmaya yüz tutmuş) Şarkışla takvimini uygulamada başarılı olmuşlardır.

Burada senenin başı çoğu kez koç katımıdır. Biz de bu geleneğe uyarak takvimimize koç katımından başlıyoruz.

KOÇ KATIMI

Milâdî takvime göre günleri Kasımın biri ile on üçü arasında değişir. Her yöre kendine göre gün tayin etmiştir. Koç katımı: Koçların koyunlara salıverilme günüdür. Yeni bir yıla girilmiş olması nedeniyle önemlidir. Bugün bazı yörelerde bir bayram gibi kutlanır. (Bakınız. Sivas Folkloru, sayı 7, sh. 16, Koç Katımı) Düğünler bu aya rastlatılır. Dünürlük, kıza bakma, nişan hep bu ayda olur. Gene bu ayda kış çobanları tutulur. Çünkü azapların bir kısmının sözleşme zamanı gelmiştir. Ya görevleri bir yıl daha uzatılır veya yerlerine yenileri alınır. Büyük sürü sahipleri, orta halli aileler bugün bolca çörek ve çerez hazırlayıp köye dağıtırlar. Bunun adı bereket ve umut ekmeğidir. Birin iki olması dileğiyle bu yarışta fakirler de zenginlerden geriye kalmak istemezler.

Köy odaları bu aydarda yanmaya başlar. Köylüler boş zamanlarında burada oturup sohbet ederler. Herfene denilen yiyecekli toplantılara bu ayda başlanır. Akraba, eş, dost ziyaretleri bu ayda sıklaşır. Her gecenin sahbeti bir evvelkinden daha tatlı olur. İçlerinden biri: "Eller eller... Bizim ede yatılık da yerler" deyince sözü hemen ev sahibi veya hanımı alır: "Üfürük dağından bir rüzgâr esti; yatsılığı değil sabahlığı da kesti" der ki, bu söz bir şakadır. Koçtan döle kadar misafir olsun veya olmasın, Şarkışla köylerinde yatsılık yemek âdettir.

SON YAZ

Koçtan sonraki ılık, daha doğrusu yazdan kalan son günlerdir. Pastırma yazı olarak da bilinir. Sucuk, kıyma, pastırma gibi etli yiyecekler; erişte, makarna, mantı, kuskus, kadayıf gibi unlu yiyecekler son yazda hazırlanır. Ağaçların kuru dalları kesilir, kış odunları bir köşeye yığılır. Meyva ağaçlarının kışlık bakımları yapılıp, dipleri gübrelenir. Dışarda kalan ot, saman ve yakacak cinsinden ne varsa içeriye alınır. Ağıl ve ahırların bakımı son kez gözden geçirilir.

SON GÜZ

Sonbaharın yerini yavaş yavaş kışa bıraktığı günlerdir. Süresi hiç belli olmaz. Sonyazdan arta kalan işler varsa çabucak bitirilmeli, son hazırlıklar tamamlanmalıdır. Bakarsınız kar bir gecede her yanı kaplayabilir. Bugünlerde çobanlar daha dikkatli olurlar, ağıllarından çok uzakaşmazlar. Çünkü karla birlikte artık sürüler dağılacak, herkes davarını kışkı davarlıklara çekecektir.

KARAKIŞ

Karın yağması, karakışın girmesi demektir. Karla beraber insanın üzerine bir uyuşukluk çöker. Belki ufak-tefek işler, belki de zaruri sebepler nedeniyle bazı düğünler bugünlere kalmış olabilir. Gönülsüz de olsa gereği yerine getirilir. Karakışın en büyük özelliği soba başı sohbetleridir. Köy odaları bu sohbetlerin kaynaklandığı ve tezgâhlandığı yerlerdir. Masallar burada anlatılır, saz şairleri bu odalarda olgunlaşır, seslerini meraklılarına bu odalarda duyururlar. Şimdi bu köy odalarının yerinde yeller esiyor. Herkes patırtılı, gürültülü kavgalı, kumarlı köy kahvelerine koşuyor.

ZEMHERİ

Kışın en yoğun olduğu günlerdir. Bu ayda mecbur kalınmadıkça iş yapılmaz. Kadınlar yün, kıl ve kendir gibi şeyler eğirir; kızlar el ve ev işlerini yaparken cehizlerini de bu ayda hazırlarlar. Bu işler için en uygun yer ahır sekileridir. Buralarda toplanan köy kızları usanmadan ve yorulmadan eğireceklerini eğirir. öreceklerini örerler. Halaylı, manili, türkülü bir iştir. Yorgunluk nedir bilinmez.

ZEMHERİNİN ONBEŞİ

Milâdî takvime göre Ocak ayının yirmi sekizidir. Bu tarih Şarkışla çevresinde kış yarısı demektir. Bu gün evlerde hedik (buğday ve mısırın kaynatılması) kaynatılır. Odalara, evlere dağıtılır. Bu kışın yarı olduğunun bir ilânıdır. Geniş ahırlarda kızlar halaylar çeker, gün boyu eğlenirler.

GÜCÜK

Bu aya bazı yerlerde Çiçek Ayı da denir. Kısa olduğundan Gücük adını almıştır. Hayvanlarda parazitler ve hastalıklar yaygınlaşır. Bilhassa çiçek hastalığı hiç aman vermez. Ağıl ve yemlikler sıcak olduğundan hastalık kısa zamanda yayılır. Birçok köyde çiçek tası denilen üzerinde âyet ve hadis yazılı bir hamam tası vardır. Bu tasın çiçek hastalığını giderdiği sanılır. Bu ayda tas ev ev dolaştırılır. Çoğunlukla dikkatsiz kullanıldığı, hasta hayvanların suyuna batırıldığı, sağlam hayvanlara da içirildiği için hastalık birinden diğerine çabucak geçer.

Şubat'ta havaların durumu hiç belli olmaz. Bu ay dermiş ki: "Ya gücük iti soluturum ya gücük devenin kuyruğuna çıkarırım" Kar çok yağar, bazan da havalar birdenbire ısınıp ortalığı sele suya verir.

KOYUN YÜZÜ

Buna bazı bölgelerde saya da denilir. Şubatın ilk on üç günü içerisindedir. Bunun kesin tarihi koç katımından üç ay sonraki gündür. yani koç on üç Kasımda katılmışsa, saya da koyun yüzü Şubatın on üçüne rastlar. Diğer bir tanımla yavrunun ana karnında canlandığı zamandır. Bugün, odalarda, evlerde büyük bir coşku ile kutlanır. Folklor yönü çok kıymetli olduğundan bu konuyu bir başka yazımda anlatacağım. Yalnız şu kadarcığını belirteyim ki, sayadan sonra gecelerin kısalmaya başlaması uykuyu da etkiler. Derler ki : "Saya sallandı, uyku ballandı."

KABAYEL

Koyun yüzünden hemen sonraki günlerdir. Kabayel, lodos rüzgârına verilen yöresel bir addır. Güneyin bu sıcak rüzgârının bu günlerde esmesi gereklidir. "Kar'a köz gibi, insana buz gibi" değer ki, faydalıdır. Ekili tarlalar bu ayda açılmazsa ekinler nefes alamazlar. Bu durum da kıtlığa sebep olur. Kaba yel dermiş ki: "Şubatın birinde gelirim; gelemezsem dokuzunda bekle, o gün de gelemezsem onsekizinde top arabası ile gelirim" Şayet sözünde durup da onsekizinde de gelmezse daha fazla beklenmez. Eline kazmayı küreği alan tarlaya koşar. Ekinlerin orta yerlerinin kar'ı ayıklanarak açılır. Böylece tarlanın nefes alması sağlanır. Kaba yeli bekleme yörelere göre değişik özellikler arz eder. Çanakçı köyünden derlediğim kabayel pilavını birkaç cümle ile de olsa anlatmadan geçemiyeceğim. Şubatın ortalarında delikanlılar ev ev gezip bulgur, yağ, tuz ve yakacak toplarlar. Köyden dışarda bir pilav pişirirler. Yanan ateşin etrafında hem halay çeker, hem türkü çığırırlar. "Es kaba yelim es, beni gâvurun dilinden kes' diye, durup durup hep bir ağızdan bağırırlar. Güney rüzgârlarının bu ayda esmesi, karı eritmesi gereklidir. Kış uzarsa saman ve yem kıtlığı başlar. Bu da çiftçinin zararı demektir. Tonus köylerinden derlediğim şu mısralar bir gerçeği yansıtmaktadır:

Samanlılar sallanır
Samansızlar yerinir
Ne sallanın samanı
Yarın güney delinir.

Güneyin edilinmesi karın erimesi demektir. Bu hiç değilse davarların ot bulması demektir.

MART DOKUZU

Kabayelle Mart ayının dokuzuncu günü arasındaki zamana mart dokuzu denir. Milâdî takvime göre Mart ayının yirmi biridir. Kış yavaş yavaş elini eteğini toplar. Ağıllar boşalır, ahır hayvanları dışarı çıkartılıp güneşte eşinmeleri ve kaşınmaları sağlanır. İlk günlerde hayvanlar dışarıya alıştırılır. İnekler, öküzler, atlar, mandalar yağlanıp bezirlenir. Atların, eşeklerin ve katırların yalı ve kuyrukları kesilip temizlenir. Bazı yerlerde bu döneme "kırkım ayı" denilir. Gençlerin yeni tıraş olmuş arkadaşlarına "Kırkım ayı gelmeden tıraş olmuş" diye takılmaları bundandır.

Mart kalleş bir ay olarak tanımlanır. "Mart bacadan baktırır, kazma kürek yaktırır" diye dikkate davet edildiği gibi, "Mart mart martladı, tavuklar yumurtladı" diye müjde de verilir. Böyle de olsa dikkatli davranmak, yaz geldi diye aldanmamak lâzımdır. Mart'ın dokuza, dokuzunu da kış saymak yerinde olur. Dokuza dokuz sürdüğünde Nisan girer.

EBRUL BEŞİ

İlkbaharın başlangıcıdır. Aynı zamanda Nisanın ortası demektir. Şöyle düşünenler olabilir: Baharın başlangıcı Mart değil midir? Evet öyle ama, Şarkışla takviminde bu başlangıç Nisanın onsekizidir. Bundan önceki bahar aldatmacadır. Derler ki: "Sakın Ebrulun beşinden, camuzu ayırır eşinden". Ebrul beşi geçene kadar rüzgârlı havalarda mandaları işe salmak değil, dışarı bile çıkarmazlır. Bu günlerde dışarı çıkan mandaların "Golukmasından" romatizmaya yakalanmasından korkulur. Bağ bahçe işleri ancak bu günden sonra başlar. Fidan dikimi, yonca ve gorungalıkların temizliği yapılır.

ZARADOST

Elma ve diğer meyvalar çiçek açmaya başlar. Belli bir fırtına günüdür. İhtiyarlar gençleri şöyle uyarırlar: "Zaradost geldi yakın, elma çiçeğini sakın." Bu demektir ki dışarda dondan zayi olacak birşey bırakmayın. Mümkünse ağaçları don tehlikesinden koruyun. Evet, mümkün olduğu kadar ağaçlar naylon çul, kilim gibi şeylerle korunur.

GÂVURUN KÜFÜRÜ

Zaradostu takip eden günlerdir. Havada aldatıcı bir sıcaklık olur. Hayvanlar otlaklara çıkmıştır. Fakat kesinlikle bahara girilmiş sayılmaz. Rivayet ederler ki: Köyün birinde bir gayrı müslim vatandaş varmış. Ama çok muhannetmiş. Samanı bir hayli çok olmasına rağmen kimseye vermezmiş. Bir gün havalar iyice ısınmış, hayvanlar dağa çıkmış. Adam bakmış ki, bu samana gayrı ihtiyaç yok. Saklasa hepsi bozulacak. En iyisi köylüleri çağırıp bütün samanları dağıtmış ve kârlı bir iş yaptığına inanarak sevinmiş. Ertesi gün bir fırtına çıkmış ki, deme gitsin. Yağmur, kar, fırtına, şıvgın ortalığı kasıp kavurmuş. Hayvanlar haftalarca dışarı çıkamamışlar. Köylüler, bu muhannet adamın verdiği samanı onlara yedirip kırılmaktan kurtarmışlar. Ya muhannetinki? Bir tanesi sağ çıkmamış. Bu olaydan sonra her zaman basıp küfürü şöyle dermiş. "Sakla samanı, gelir zamanı" Köylüler bu hikâyeyi bildikleri için hesaplı davranırlar. Hayvanların alafını ve diğer yiyeceklerini ona göre harcarlar.

KAĞNI DÖNÜMÜ

İlkbahar, borçlarının kesin tarihidir. Bahar gelince hayvanların hamı alınır ve şehrin yolu açılır. Köylerde bir canlılık ve bir hareket başlar. Kağnı dönümü alış-veriş önemlidir. Derler ki: Senenin birinde bahar geç gelmiş. Alacaklı köylüyü sıkıştırmış. Köylü, kağnı dönsün de vereyim" deyince, alacaklı kağnının yanına gidip tekeri eliyle döndermiş ve "İşte döndü, ver bakalım borcunu" diye bir fıkrası da vardır.

YAZ EKİNİ

Tarlalardan suların çekilip toprağın tava geldiği andır. Kesin tarihini tesbit edemedim. Bu sürede tohum borçları ve güzden kalan ekim borçları ödenir. Ödeme süresi işlerin bitimine kadar devam eder.

(Devam edecek)

Şarkışla Takvimi

—2—

Emin KUZUCULAR

DÖL

Nisan ortalarında başlar. Koçun erken katıldığı yerlerde döl erken, geç katıldığı yerlerde ise geç düşer. Kısacası, koyunların kuzuladığı zamana "döl" denilir. Mevsimin en hareketli ve sevimli zamanıdır. Bazı yerlerde buna "Kuzu meledi" de denilir. (Bkz: Sıvas Folkloru, sayı 8, sh. 11)

BERÜL ÂCİZ

(Kelimeyi yörenin söylediği gibi aldım.) Dölü takip eden günlerde çıkan fırtınadır. Genellikle kar yağar. Bazı yerlerde "Oğlak kıranı" da denilir. Bir oğlak kıran da Ağustos içerisinde vardır. Onu da sırası gelince anlatacağım. Bu gün dikkatlice hesaplanır. Yeni doğan yavruları "kuru" adı verilen gübrelere sokar veya ateş yakarak ısıtırlar.

SİTTEYİ SEVİR

Nisan ayının son haftasına rastlar. Kocakarı soğuğu da denilir. Bir bahar günü Hocabey köyünden geçerken çocukların "Sitteyi sevir, kazanı başına çevir" diye bağırıp çağırmaları dikkatimi çekti. Aksakallı bir ihtiyara bu ne demektir? diye sordum. Adam meseleyi şöyle alnattı: Bir gün bir kocakarı, havaların iyi gitmesine aldanıp iki keçi ve iki oğlağını alıp yaylaya gitmiş. Yaylada fırtına çıkmış, oğlakları ölmüş, keçilerden biri dile gelip "Kocakarı.. Kocakarı. Bugün sitteyi sevir, donmak istemiyorsan kazanı başına çevir" demiş. Kadın da aynen öyle yapıp ölümden kurtulmuş. O gün, bu gün hep fırtına olurmuş. Bunu bilenler sitteyi seviri atlatmadan yaylaya çıkmazlar. Gerçekten de Mayısa çok az kalmasına rağmen havada kar tanecikleri vardı.

Bugünün bir özelliği de bütün çevre köylerde yapılan bir geleneğe sahne olmasıdır. Köylüler sitteyi sevir günü damların üstüne o evdeki nüfus kadar taş dizerler. Üç gün, üç gece bu taşlar kımıldatılmaz. Sonra taşlar kime aitse isim sırasına göre dikkatlice kaldırılır. Kimin taşının altından böcek çıkarsa onun o yıl öleceğine, kimin taşının altından yeşil ot çıkarsa onun evin davetlisi, ikballisi, bol nasiplisi olduğuna inanılır.

CULA

Karga cinsinden bir kuştur. Göçmen kuşların en geç gidip en erken gelenidir. Mısır, Fafulye gibi bahçe bitkilerinin ekilmesi için cula dönüşü beklenir. Erken ekilirse soğuk vurma ihtimalinden korkulur.

SAMAN HERGİ

İlkbahar sürümüdür. Yeni nadasa bırakılan tarlaların erken sürülmesidir. Bugünlerde hayvanlar samanla doyurulduğundan bu ad verilmiştir. İleride anlatacağımız herkde bu tarlalar ikinci kez sürülebilir.

TARÇİK

Yaz ekinleri ekilip samanı bol olanlar, yaz hergini bitirirken Mayısın ilk haftası da gelir. Ortalık iyice yeşermiştir. Hayvanların yeşil ot yemesi gerekir. Bunun için ova köylüler koşum hayvanlarını daha otlu yerlere, yaylalara sırf otlatmak, kuvvetlendirmek için sürüler halinde salıverirler ki, buna "tarçik" denilir. Bugünlerde Orman İşletmesi ile köylülerin arası açılır. Ormanlar yangın ve kıyımla karşı karşıya gelir. Kocaman çamlar kasmuk (kabuk altı doku) yenmek için devirilir. Acımadan soyulup kurutulur. Senede bir çam devirip kasmuk veya soymuğu yenilmezse insanın ömrü kısalır gibi bir inanış vardır.

HERK

Mayıs ortalarıdır. Önemli bir tarihtir. Alışverişler bu ayda yapılır ve bütün senetler bu ayda ödenir. Müddeti tam otuz gündür. Bazı bölgelerde bu sürenin üçe bölündüğü görülmektedir. Herk önü, orta herk ve son herk. Motörlü araçlar çıkalı bu süre kısaldı. En çok tarlası olanlar dahi traktörlerle iki günde bitiriyor.

Önceleri şöyle yapılırdı: Toprak, kara sapanla sabahtan akşama kadar devrilir, geceleri de hayvan otlatılırdı. Dinlenme anlarında ardıç ve çam ağaçlarının gölgelerinde köremez ve doğrama denilen azıklar iştahla yenilirdi.

HIZIR İLYAS

Bu takvimin gününü tespit edemediğim için üzgünüm. Her birisi bir başka gün söylediler. Örneğin Nisan'ın ilk günleri ile Mayıs ortasına kadar devam eden değişik günler. Hızır İlyas'ın bu çevredeki adı "Hıdır Elîez" dir. Çoğunluk Mayıs'ın ilk haftasını kabullendiği için buraya aldım. Bu gün bazı yerlerde bir bahar bayramı, bazı yerlerde Hızır Aleyhisselâm küstürüldüğü için yas günü olarak kabul ediliyor. Gerçeği bulamadım.

SULTAN NEVRUZU

Mayıs ayının ikinci haftası olarak kabul ediliyor. Yani baharın başlangıcı. Onun için de birçok yerde bayram gibi kutlanıyor. Adına kısaca "Nevruz" denilir. Gelinler, kızlar, delikanlılar bugün kıra çıkıp eğlenir; halay çeker, salıncakta sallanırlar. Unutulmayan belli bir gün olarak kuşaktan kuşağa benimsenip gider. Kışın kasvetinden ve soğuğundan kurtuluşun bayramıdır.

EĞRİLCE

Nevruz gibi bir bahar şenliğidir. Kıştan çıkarken tarlalarda ve bayırlarda türlü otlar bitmiş ve doğa yeşermiştir. Bu otlar arasında bir de eğrilce vardır. Kim ki onu bulursa nasibi ve kısmeti açılır. Hele onu bulan bir kız ise, nasibi kaytan bıyıklı bir delikanlıdır. O yıl ya nişanlanır veya düğünü olur. Bu inanç eğrilcenin kıymetini gereğinden fazla artırır. (Bkz. Sivas Folkloru, cilt I, sayı: 9, Hafik ve Zara'da Eğrilce)

YONCA BİÇİMİ

Yonca biçimi de önemli bir tarihtir. Üç bölüme ayrılır. Özellikle alış-veriş senetlerinde bu tarihe çok rastlanır. İlk biçim, orta biçim, son biçim diye adlar alır. Biçimler arası aşağı yukarı birer ay sürer.

KIRKIM AYI

Mayıs ayı ortasına rastlar. Mart ayındaki kırkımla ilgisi yoktur. Bu ay sadece koç, koyun keçi ve diğer yozların kırkıldığı zamandır. Yünler yapağılar halinde hazırlanır. Satıcıları onları beklerler. İlkbaharda "Peh" alınmamışsa yeni tüccarlar aranır. Peh (kaparo) alınmışsa o tüccarın beklemesi gerekir. Köylerin en canlı dönemidir. Yün alıcıları devamlı surette gider gelirler. Onlara elbette ki evin ihtiyacından fazlası verilir. Ev ihtiyacı cehizlik, kilim, çorap, heybe, torba, seklem gibi şeyletdir.

ÇAYIR BİÇİMİ

Haziran ayının ilk haftasıdır. Otların olgunlaşmaya başladığı zamana bu ad verilmiştir. Kıraçlardaki ve korulardaki çayırlar biçilip tapıllanır. Yaşa-yağmura bırakmadan içeri almağa çalışılır. Çayır biçimi de sayılı günlerden biridir.

ÇOBAN AYI

Haziran ayının ilk on gününe rastlar. Bunun kesin tarihi koç katımına göre ayarlanır. Artık kışlık çobanların günü dolmuştur. Yaz çobanları bugün tazelenir. Sonbahardan bu tarafa perakende otlatılan davarlar bu günlerde büyük sürüler haline getirilir. En pahalı tutulan çobanlar bunlardır. Kuzu çobanlarının süresi altı aydır. Bugünden sonra sürüler geceleri ağıla gelmezler, açık arazide kalırlar. Sağılma yerlerinin adına "eşme" denir. Gündüzleri gölgeli ve sulu yerlerde yatar, geceleri "örüm" lerde otlatılır.

TOKLU SATIMI

Bu iş çoban ayının ilk gününde yapılır. Sürüler toplu haldedir. Bu nedenle tüccarlar köye bugün gelirler. Bir köyün olmasa bile, bir "perneğin" (o sürüde davarı olan köylülerin) toplularını bir arada görebilirler. Toklu satımı köye epeyce para getirdiği için alış-veriş canlanır. Bütün borçlar bugün ödenir. Satılamayan toklular bugünden sonra "Kalıntı" adıyle anılır. Çünkü onlar göz satımına kadar sürüde kalacaklardır. Hepsi değil ama bir kısmı kurban lık, bir kısmı kıymalık için ayrılır. Onlardan arta kalanlara "yoz" denilir ki, bunlar diğerlerine katılmaz. Özel bir bakıma tabi tutulması gereğiyle ayrı bir sürü oluşturulur. İyi bakılmazsa "ağrı" hastalığı hepsini telef eder.

ARK AÇIMI

İlkbaharda yapılacak en son iş budur. Gündönümü yaklaşmaktadır. Su arkları açılır, kanallar temizlenir, bentler tutulur. Eğer ihmal edilirse müşkül durumda kalmak ihtimali vardır. Çünkü işler sıkışacak, mahsulü sulamak zorlaşacaktır. Bunun ne demek olduğunu bilen köylüler, kulaklarını açıp dellalı beklerler. Birkaç gün içinde sesi duymazlarsa muhtarı tenbellikle suçlarlar. Dellal çığırmağa başlayınca

kazmasını küreğini alan su yoluna koşar. Ertesi gün kütür kütür akan sular tarlalara doğru yürür gider. Daha önceki boş zamanlarda yapmayıp da böyle sıkışığa getirmenin nedeni, ilkbahar yağmur ve sellerinin sona ermesini beklemektir. Yoksa verilen emekler boşa gider.

GÜNDÖNÜMÜ

Bu artık her yerde belli bir gün: Haziran'ın yirmi biri. Âdeta iple çekilir. Soğuk günler tamamen geri kalmıştır. Hiçbir tehlike söz konusu olmaz. Ertesi gün birer ikişer yayla yolu tutulmaya başlanır.

CÜNİT

İlkbaharda su çıkıp da sürülemeyen yerlere "cünit' olmuş denir.

Bunlar nadas mevsiminde sürülemeyen yerlerdir. Gündönümünün ertesi günü sürülürler. Artık suları kurumuş, otları olgunlaşmıştır. Eğer bugünlerde de sürülmezlerse "boza karışır"lar.

YAYLA

Gündönümünden sonraki günlerde yayla hazırlığı başlar. Orası bir ay süreli bir dinlenme yeridir. Köyün bütün canlıları yer değiştirir. Şarkışla yöresinde birçok köyün tapulu yaylaları vardır. Bunlar Akdağlar üzerindeki sulu, otlu ve ağaçlı yerlerdir. Köylüler yaylaya bir bayram havası içinde çıkarlar.

ÜLKER DOĞUMU

Araştırmalarımı yaparken ülker doğumunu yayla dönemi içinde bir gün olarak tesbit etmiştim. Yayına hazırlandığım sırada bir dostum beni uyardı. Böylece bir yanlışlığı önlemiş oldu. Ülker doğumunun asıl tarihi Mayısın onbeşi imiş. Ülker ve Terazi denilen yıldız kümeleri Şarkışla bölgesinde bu gece görülürmüş. Hayvanlar bu gece kuşluk vakti geçinceye kadar dışarı çıkarılmazlar. Şayet bu kurala uymak için bir mecburiyet husule gelirse, gene tedbir alınır ve gün kızıncaya kadar gölgeliklerde otlatılırmış. Bir de hayvanların gözlerini gün almasın diye çamurla sıvarlarmış. Onun için bu günü unutmak tehlikeli imiş. Ülkerin çarptığı hayvan mutlaka ölürmüş. Ben ülker doğumunu biliyordum, daha önce de tesbit etmiştim, ama bu kadar önemli olduğunu asla tahmin etmemiştim.

İKİLEME

Yayla zamanı yapılan tek iş budur. İkileme (nadas, herk) yapılan tarlaların otlaması sonucu ikinci defa sürülmesidir. Bu iş hem tarladaki nemi korumaya yarar, hem de yabani otları öldürerek verimi artırır. Bu işlem, gündönümünden sonra otların bir daha canlanmayacağı mevsimde yapılır. tekrar otlanırsa ki bu özellikle sulak arazide görülür, buna da (tazeleme) denir ve tekrar sürülür.

HARIS

Bol otlu tarlalarla, cünit tarlalar korulanarak ota bırakılır. Bunun adı "harıs"tır. Her ikisi de bu mevsimde biçilir, toplanır ve yerleri sürülür ki, ona da "Harıs bozma" denir. Bu usül Şarkışla'nın Elmalı, Mergesen, Sevran ve Fakılı köylerinde çok yaygındır. Hemen hepsinde imece usulü ile yapılır. Şöyle ki, bir tarla bir gün içinde birkaç komşunun yardımı ile biçilir. Arkasından hayvanlar otlatılır, sonunda da sürülür. Bunun iyi yönü, hem işi kolayca bitirmek, hem de hayvanların süreli tıkabasa doymalarını temindir.

ORAK

Ekinler olgunlaşıp biçime gelme mevsimine "Orak" denilir. Zaten yayladan da bugünlerde mutlaka inilir. Bilhassa dağlık bölgelerdeki ekinler tırpanla biçilir. Boyları kısa ise kalıçla da yolunur. Bu ay başlı başına hasat fevsimidir. Başka işlere pek bakılmaz. Acele edenler olursa onlarla "Ekinin tarlada mı kurudu?" diye alay edilir.

SAP

Ekinler biçilip yığın haline getirilir ve sonra tarlalardan harmanlara taşınır. Bu işlemin adı "sap çekme" dir. Geceden başlayan kağnı sesleri akşama dek tozlu köy yollarını inletir durur. Bu işte çalışanların kaşları ve saçları adeta tozdan ağrır. Eğer orağı yetiştiremeyen olursa imece usulü ile yardımlaşılır ve ekinleri biçilip sapa kavuşturulur.

HARMAN

Saplan çekilip bitirilince hemen harmana girilir. Patos çıkmadan önce harman mevsimi uzun sürerdi. Düvenlemek, harmanlamak, yığıp savurmak derken uzar giderdi. Alış-veriş senetlerinde, düğün-dernek günlerinin saptanmasında hep harmanın adı geçerdi. Bir pazarlıkta

veya borç ertelemesinde harman sonu dendi mi, akan sular dururdu. At ve öküzlerin çektiği düven, sapları ezerken çıkardığı o tatlı hışırtı insana ninni gibi gelirdi. Birbirine sitem eden sevdalılar "dişleri seyremiş düvene bin de, bu yıl da bensiz dön harman yerinde" der, düğünün o sene de yapılmamasındaki acılarını ifade etmiş olurdu. Harmanlar hasıl olunca tığlar yığılır, savrum rüzgârları beklenirdi. Böylece günler geçer, haftalar birbirine ulanırdı.

Ah... makina! Bütün bunları bir iki günün içine sığdırdı. Takvimdeki o kocaman harman sadece bir ad olarak kaldı. Düven üstünde yakılan türküler, dizilen maniler unutuluyor artık.

SÜREK

Harman ortalarıdır. Şimdi ürünün verimi ve bereketi kolaylıkla tahmin edilir. Bunu gayet iyi bilen bir takım tüccarlar, hemen köyleri istila ederler. Erzurum, Kars, Göle ve Çıldır yöresinden topladıkları tosunları bizim köylere getirirler. Bu hayvanların adına "Sürek", satıcılarına da sürekçi denir. Hayvanlar alıcılara peşin para ile değil, bir kaç taksitle verilir. Kârlı bir ticarettir. Öküzü kötü olanlar hep bu günü beklerler. Yazılı anlaşmaların bir çoğunun sonu "Sürek zamanı" diye bağlanır.

OĞLAK KIRAN

Ağustos ayının içinde belli bir gündür. Adına "Oğlak kıran" fırtınası denilir. Çiftçiler ve çobanlar bu günü çok iyi hesaplarlar. Bu soğuk dalgası aniden gelir. Kesin bir tarihi yoktur.

Galiba yirmibeş, otuz yıl önce bugünlerde bir fırtına olmuş. Arkasından yağan kar tam üç gün kalkmamış. Soğuktan epeyce davar kırılmış. Hatta çobanlar da gidiyormuş, zorlukla kurtarmışlar. Kar her sene yağmasa bile soğuğu ve yağmuru eksik olmaz.

ALTIN AYI

Harman sonları, yani Eylül'ün ilk haftasıdır. Ürünün çoğu elden çıkmıştır. Herkes bu sıralarda altının ucuz olduğuna, alanın kârlı bir iş yaptığına inanır. Oğlan everip, kız gelin edecekler zaman kaybetmeden şehre koşarlar.

Ben de merak ettim. Sarrafın birisine konuyu açtım. Güldü ve "Belki de en pahalı zamanıdır, dedi. Elinde para olana herşey ucuz gelir."

(Devam edecek)

Gemerek'ten Maniler

Derleyen : M. Güner DEMİRAY

1 — Bahçelerde sarmaşık
Kalbim sana dolaşık
Alacaksan al beni
Ben sana oldum âşık

2 — Dama çıkma iz olur
Pembe çorap toz olur
Çok sallanma Nazlı kız
Karnındaki kız olur

3 — Kapımızdan yol işler
Üzengisi cığışdar
Var babamın elin öp
Beni sana bağışlar

4 — Kalabayır'dan inerim
Tek yaylıya binerim
Kızın gönlü olursa
Yayla kızı severim

5 — Mani bilirim altmış
Güle zencefil katmış
Şu benim nazlı yârim
Soğuk döşekte yatmış

6 — Galefirim (karanfil) galeftir
Sen de birsin ben de bir
Aldım yârin elinden
Yiğit isen ala bir

7 — Mavi iplik mor düğme
Yine düştün gönlüme
Her aklıma geldikçe
Kan damlar yüreğime

8 — Maniyi baştan söyle
Kalemi kaştan söyle
Karnımın açlığını
Ekmekten aşktan söyle

9 — Dut ağacı kurumuş
Su dibine durulmuş
Vallahi haberim yok
Gaybetime vurulmuş

10 — Taştan oydum çanağı
Ne kırmızı yanağı
Göster oğlan lirayı
Öptüreyim yanağı

11 — Sayacı başı mısın
Karanfil kaşı mısın
Sana bir laf söylesem
Cebinde taşır mısın

Kaynak kişi : Şefika Doğan, 75 yaşında

Şarkışla Takvimi

— 3 —

Emin KUZUCULAR

OFİS

Eskiden mahsül çok olurdu. Tahıllar kasabaya kağnılarla giderdi. Ofisin günü belli idi. Harman sonu işler bitip de soğuklar çökmeden, hazırlığa başlanırdı. Herkes arabasını hazırlardı. Tahılı olmayanlar başkalarının buğdayını kira ile yüklerdi. Sonra arabalar hep birden koşulur, kasabanın yolu tutulurdu. Gacur gucur tozlu yollara düşen bu kağnılar, ne hasta, ne odun, ne de tuz götürürdü. Bu kağnılarda çuval çuval tahıl yüklü idi. Binbir zahmetten sonra bir kuşluk vakti ofisin önüne varılır, teslim için sıraya girilirdi. Memurların harıl harıl çalışmasına rağmen haftalar, aylar geçer, sıra ancak gelirdi. Kazanmak kadar satmak da uzun bir bekleyişe bağlı idi. Satılan buğdaylar para değil, gaz, tuz, bez olur öyle köye girerdi. Şimdi bunlar da bir düş oldu. Yol kısa, ofis tenha ama mahsül az. Yiyecekten artmıyor ki satılsın. Ofisin ancak adı ve günü kaldı. Gidişi ile dönüşü anı olan bir tek gün.

BAHÇE BOZUMU:

Harmandan sonraki kısa döneme bahçe bozumu denir. Yoncaların son biçimi, mısırların kesimi, patateslerin sökümü bu aya rastlar. Aya diyorum, çünkü bu dönem bir ay kadar devam eder.

GÖCEK :

Bozulan bahçeler sürülüp yerine tahıl ekilir. Bu buğdaylar kardan önce yeşerir ki, buna "göcek" bu aya da "göcek ayı" denir. Ekilen buğdaylar kıştan evvel kardeşlerse mahsül bol olur. Süresi kar yağana kadar devam edebilir.

KOYUN YUMA:

Harman sonu bahçeler bozulurken, önemli bir tarih de koyunların yıkanmasıdır. Bu iş asla unutulmaz. Hatta çobanlar zamanı önceden hatırlatırlar. Sürüler Kızılırmak kıyısında derince bir göl kenarında toplanır. Davarını herkes kendisi yıkar ve çobana teslim eder. Sonra bir yamaca açılan tunel gibi delikten hayvanlar geçirilir. Bu geçirme işi gelecek birçok hastalıklara tedbir sayılır. Arkasından çobanlara armağan verilir. Bu işlemi müteakip davarlar bir daha sağılmazlar. Soğulmaya bırakılır. Kuzular tık sürüye katılabilir. Çünkü hepsi emişten kesilmiştir. Hep birlikte otlarlar.

SOKU:

Harman içinde kaynatılıp kurutulan bulgurlar, bu mevsimde soku ya da seten denilen araçlarla kepeklerinden ayrılır. Seten taşını hayvanlar dönderdiği için folklorik yönü pek yoktur. Sokuda ise kadınlı erkekli insanlar çalışır. Hayli yorucu bir iştir. İçi oyulmuş derin bir taşa dökülen bulgurlar tokmaklarla dövüle dövüle kepeklerinden ayrılır. Çalışırken maniler, türküler ve oyunlar birbirini kovalar. Herkes şen ve şakraktır. Onun için de bilhassa gençler sokuya girmek için can atarlar. Özellikle genç kızlar gün önceden sıra alır ve soku zamanını iple çekmeye başlarlar.

BULGUR ÇEKİMİ :

Sokuda veya setende kepeğinden ayrılan bulgurlar, kurutulup çuvallanır. Çekim zamanını bekler. Bulgur çekimi her işin bittiği son **güzde yapılır. Folklorik yönü çok zengindir.** (Bkz. Sıvas Folkloru, cilt 2. Akçakışla'da Bulgur Çekme)

KUŞDÖNÜMÜ:

Göçmen kuşların son katarlarının bölgeyi terke hazırlandıkları mevsimdir. Bugünlerde sürü sürü geçip giderler. Bu zamana "Kuş dönümü" denir. Kışın ilk müjdecileridir. Özellikle sığırcık sürüleri bir bulutu andırırlar. Köylüler bugünlerde hiçbir ekim yapmaz, sadece bekler ler. Çünkü kuşların tohumları toplayıp, ekinleri seyrekleştirme ihtimali vardır. Her ne kadar tohum saçılırken onların payı da düşünülür "Şu kurtlara, şu kuşlara" denirse de, yine de gönül zararda gezmeyi istemez.

YOZ KATIMI :

Kışa yaklaşırken yazın ayrılan yozlar da sürüye katılır. Koç Katımına hazırlık sayılan bu durum merasime tabi değilse bile, bazı bölgelerde duyarlılık gösterilir ve takvim olarak kullanılır.

SONUÇ:

Görüldüğü gibi elliye ayrılan bir yılı incelemek pek o kadar kolay değil. Vakit nakittir diyen atalarımız zamanı çok iyi ayarlamışlardır. Buna Kurban ve Ramazan bayramlarını da katarsak yıl elli ikiye bölünmüş, yani elli iki hafta tamamlanmış olur.

Böylece acılı, tatlılı, yorgun-argın, işi-gücü, zevki, tasası ile bir yıl bitirilir. Önümüzdeki günler koç katımıdır. Zaman su gibi akar. Zaten "çimeni gördün yaz, hozanı (buğday kökü) gördün kış" denir. Aslında baharlara rağbet olmaz, yıl iki mevsimdir sanki: Yaz ve kış. Kış yazdan daha kısadır. Doksan gün olarak bilinir. Bir kuşun Ocaktan başlayarak doksan gün taş attığını, Martın yirmi birinde bitirdiğini sanırlar. Kış uykusuna yatan hayvanların uyanması ile doksan taşı da biter, doğa canlanır.

Aylar, ayın batıda hilâl şeklinde görünmesi ile başlar ve biter. Ay batıda gözükünce "Ay gördüm Allah, Amentü billah" diye dua edilir ve yeni aya girilir.

Günler de yıl gibi çeşitli dilimlere ayrılmıştır. Yirmi dört saat şöyle sıralanır. Saat herkesin evinde, kolunda ya da belindeki kösteğe bağlıdır. Fakat buna gerekduyulmaz. Ayın, güneşin, hatta gölgenin durumları Şarkışla yöresinde saat görevini kolaylıkla yapar. Yeni güne güneşin doğumu ile girilir. Güneş batımı o günün sonucudur. Gecelerin uzunluğu, kısalığı insanları etkilemez.

BİR GÜN:

Şimdi bir günü bütün dilimleri ile birlikte inceliyelim:

GÜN DOĞUMU : Güneşin ufuktan göründüğü andır. Yeni gün başlamıştır. İnsanlar yenibir umutla dinç olarak yeni güne girerler.

ÇAVMA : Güneşin doğumundan başlayarak tahminen bir saatlik süredir. Güneş yeryüzünü iyice kaplar. (Bu zaman dilimleri Temmuz ve Ağustos ayları birim olarak alınmıştır. Diğer aylar pek tutmayabilir.)

KUŞLUK : Güneşin yeryüzünü kapladığı, sabah gölgelerinin en kısa olduğu zamana denir.

EMİŞ : Kuşluktan sonra güneşin kızmaya başladığı vakittir. Bu saatte sürüler sabah sağımı için ağıl ya da eşmelere gelmeye başlarlar. Bu ana emiş denir.

ER ÖĞLEN : Emişle öğlen arasındaki bir saatlik zamandır. Güneş tepeye iyice dikilir.

ÖĞLEN : Gölgelerin en kısa, güneşin en yüksek olduğu andır. Bundan sonra güneş batıya yönelir, gölgeler doğuya doğru uzar. İşler bu sırada tatil edilir, yemek zamanıdır.

ÖĞLEN GEÇİMİ : Öğlenden sonrayı takip eden zamandır. Gölgeler cisimlerin boyunun yarısı kadardır.

ER İKİNDİ : Öğlen geçimi ile ikindi arasıdır. Gölgeler cismin iki boyu kadar olur.

İKİNDİ : Güneşin iyice eğildiği süredir. Gölgeler cismin dört boyu olmuştur.

CANÇIKTI : İkindi ile gün batımı arasıdır. Bu saatte yemek yenmez. Yense bile ömrün kısalacağına, nasibin daralacağına inanılır.

DAĞILIM : Güneş batmak üzeredir. Kırdaki hayvanların köye geldiği, dana ve sığırın dağıldığı andır.

AKŞAM : Güneş battıktan sonra doğudaki hafif pembe rengin kaybolduğu, yerini kurşunî bir renge bıraktığı andır. Ramazan ayında bu renge çok dikkat edilir.

AŞ VAKTİ : Akşamdan sonraki zamandır. Yemekler yaz günlerinde kırdakilerin gelmesi beklendiğinden biraz geç yenilir.

SOFRA YILDIZI : Tam yemekte iken doğudan parlak bir yıldız görünür. Buna "Sofra Yıldızı" denir. Bu yıldız bir mızrak boyu yükseldiği zaman yatsı olur.

AY DOĞUMU : Ay her gün belli bir ölçüde geç doğar. Ama yine de zaman dilimi içinde yer alır. "Ay battı, el yattı" denir. Ayın doğumu yatma zamanıdır.Yorgunlar hemen yatarsa da gençler biraz daha "çenebaşı" yaparlar.

KAN UYKU : Gece yarısına kadar süren zamandır.

İLK ÖTÜM : Horozların ilk öttüğü andır. İşe gidecekler hazırlanmaya başlarlar.

TERAZİ : Doğuda görülen terazi biçiminde bir yıldız kümesidir. Ülker yıldız kümesi ile beraber görülür. Sabahın yaklaştığı andır. Ekin ve sapa gidenler bu yıldız kümelerinin doğumu ıle kalkarlar.

DAN YILDIZI : (Tan yıldızı) Ülker ve terazinin arkasından doğan beyaz renkli parlak yıldızdır.

YURT DIŞINDA ÇALIŞAN KARDEŞLERİMİZE...
KÖYLÜ YURTTAŞLARIMIZA
VE YAVRULARIMIZA YÖNELİK YAYINLARIMIZ.

İŞ GAZETESİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI TARAFINDAN YURT DIŞINDAKİ İŞÇİLERİMİZ İÇİN ÇIKARILIR, PARASIZ DAĞITILIR

KÖYÜMÜZ

TÜRKİYE İŞ BANKASI TARAFINDAN KÖYLERİMİZ İÇİN ÇIKARILIR, PARASIZ DAĞITILIR

Türkiye İş Bankası'nın Çocuklarımıza Armağanıdır
Kumbara

İŞ GAZETESİ aylık, 250.000 tirajlı
KÖYÜMÜZ GAZETESİ aylık, 100.000 tirajlı
KUMBARA DERGİSİ aylık, 300.000 tirajlı

TÜRKİYE İŞ BANKASI

güçlü dost... eski dost...

Sıvas Folkloru : 5

SARI YILDIZ : Dan yıldızından sonra doğan bir yıldızdır. Sarımsı bir renktedir. Çoğu kez dan yıldızı ile karıştırılır. Hani şu kervan hikâyesinde olduğu gibi: "Ah niye doğdun sarı yıldız?"

ÇOBAN YILDIZI : Kuzeyden, Demirkazık yıldızının yakınlarından doğan çok parlak bir yıldızdır. Sabahı müjdeler. Çobanlar sürülerini bu yıldızı gördükten sonra otlamaya bırakırlar.

ŞAFAK YILDIZI : Dan yerinin ağarması ile doğuda görülür. Pırıltılı bir yıldızdır. Çiftçilerin ekin biçen ırgatların yola çıktığı andır.

KOŞUM VAKTİ : Bu zaman dilimi iki ayrı özellik taşır: Birincisi harman ve ekim için olan koşum vaktidir. Bu gün doğmadan, alaca karanlıkta sapa gitme zamanıdır. İkinci bir koşum vakti de ofise veya başka bir sebeple şehre gidecekler için koşum vaktidir ki, bu daha erkendir.

SON